

Artikel til dels DOF-Sønderjyllands hjemmeside, dels Panurus

Store ændringer hos vandfugle i Haderslev Dam-systemet i løbet af 30 år

Af Jesper Tofft

I midten af 1990'erne udførte Knud Fredsøe med supplerende hjælp fra mig nogle meget grundige registreringer af vandfugle i Haderslev Dam-systemet. Der blev bl.a. lavet en meget detaljeret rapport til det tidligere Sønderjyllands Amt, som var vandmyndighed før kommunalreformen i 2007. Knud Fredsøe og jeg gav en mere summarisk oversigt i artiklen "Natur og fugleliv i Haderslevdalen" i Panurus 1996, nr. 2, s. 4-10.

I de sidste par år er jeg begyndt at kigge på forholdene i området igen – nu næsten 30 år efter. Det er tanken indenfor de næste år at gentage optællinger af ynglende vandfugle for at se på hvilken udvikling der er sket siden dengang, dvs. over ca. 30 år. Dertil et blik på træk- og vintergæsterne, hvor der også er sket ændringer.

Men allerede nu er der grundlag for at videreformidle nogle overordnede tendenser, som i hvert fald for nogle arters vedkommende også kan ses på andre lokaliteter i Sønderjylland - samt faktisk også i andre jyske regioner og i Slesvig-Holsten.

Tendenser – ynglefugle i tilbagegang

Mest markant er tilbagegang for ynglende blichøne og toppet lappedykker.

Vi ser overalt i landsdelen, at **blichøne** går markant tilbage og nærmest forsvinder som ynglefugl fra de større søer, og nu mest findes ynglende ved mindre søer og vandhuller. Ser vi på Haderslev Dam-systemet, er der de sidste 3 ynglesæsoner (2021-2023) ikke set et eneste par blichøns med unger ved Haderslev Dam, Hindemade-søen, Tørning Møllesø og Pamhule Sø, og kun ganske få ved Stevning Dam og Ejsbøl Sø. Det står i stærk kontrast til en samlet bestand i området i 1995, hvilket også inkluderer de mindre vandhuller, på ca. 160 par, heraf de 65-75 par (mindst 52 par med unger) optalt i selve Haderslev Dam. Ejsbøl Sø indgår dog ikke i 1995-materialet, da den ellers udtørrede sø ikke var gendannet på dette tidspunkt. Først i vinteren 1999/2000 blev Ejsbøl Sø genskabt.

Man kan dog stadig se blichøns i de større søer, men det er oversomrende og ikke-ynglende blichøns, sandsynligvis et-årige fugle. I 2023 sås således 2-300 oversomrende i Ejsbøl Sø samt helt små tal af oversomrende i Haderslev Dam og Hindemade-søen.

Tendensen med at blichøne forsvinder som ynglefugl fra de større søer ses overalt i landsdelen – men også tydeligt i Slesvig-Holsten. Der vides desværre ikke meget konkret om baggrunden, men det kan dreje sig om fødeudbuddet samt prædation, måske også klimaændringer. Det er dog tankevækkende, at denne tilbagegang sker samtidig med at både mårhund og odder er blevet almindeligt udbredte. Fra bl.a. Slesvig-Holsten nævnes mink, som en væsentlig trussel for flere vandfuglearter. Jeg har selv set mink flere gange ved både Hindemade, Tørning Mølle og Stevning Dam, men ikke siden vinteren 2021/22.

Toppet lappedykker er endnu til stede i yngletiden ved alle større søer i området, dog ikke i Pamhule Sø. Yngleaktiviteten er dog meget lav, og ynglesucces er de sidste par år kun set i meget begrænset omfang – med få succesfulde kuld ved Stevning Dam og Ejsbøl Sø. I sommeren 2023 sås 3 reder med rugende fugle ved Hindemade søen og en enkelt rede i Stevning Dam. Alle blev dog oversvømmet inden klækning af unger ved højvande i juli pga. megen nedbør. De 3 reder ved Hindemade var alle anlagt på bredden af øer, dvs. faktisk på land, og ikke som svømmede rede af plantemateriale. I selve Haderslev Dam blev der set 2 rugende og et par med nyklækkede unger, men ikke en eneste stor unge. I juli-august lå der en spredt flok på op til 60 fugle midt på søen, men ingen unger sås.

Også den aktuelle status for denne art står i stærk kontrast til 1995, hvor den samlede bestand blev vurderet til 110-115 par, heraf 95 optalt i selve Haderslev Dam, hvor 77 par fik tilsammen 152 unger!

Ligesom hos blichøne ved vi ikke noget konkret om grunden til den generelle tilbagegang og den manglende ynglesucces.

DOF-Sønderjyllands undersøgelse af ynglende toppet lappedykker i hele landsdelen i 2021-22 viste samme mønster. Se: <https://www.dof-syd.dk/nyheder?nyhed=toppet-lappedykker-i-sonderjylland-2020-2021>

Troldanden blev i 1995 vurderet til en ynglebestand på 30-35 par, heraf langt de fleste i den dengang nydannede Hindemade-sø. Men det er en kendt sag, at flere vandfuglearter, herunder troldand, kan yngle i store tal ved helt nye søer, for siden at forsvinde helt eller finde et lavere niveau. Jeg vurderer, at der i disse år yngler 4-6 par troldænder i Haderslev Dam og Hindemade tilsammen.

Viben er angivet til hele 10-20 par ved Hindemade i 1994-95, i dag yngler den slet ikke mere ved søen, men ses som rastende udenfor yngletiden.

En sidste art med markant tilbagegang siden 1990'erne, som skal nævnes i denne foreløbige opgørelse, er **bjergvipstjerten**. I 1995 yngede den ved alle bække i Haderslev Dam-systemet med stærkt fald på vandet, og den samlede bestand lå på 12 par. I de sidste par år har denne art så vidt vides kun ynglet med et enkelt sikkert par ved Christiansdal vandkraftværk, men andre par kan måske være at finde spredt ude i de små vandløb i skovene

Blik over den vestlige del af Hindemade-søen med Tørning Å midt i billedet, okt. 2023

Tendenser – ynglefugle i fremgang samt nye arter i området

Blandt ynglende arter med fremgang må især nævnes **grågåsen**. Her blev der i 1996 optalt 37 par, mens vi nu finder et sted mellem 100 og 200 par, måske endda flere endnu. Samtidig ses også store flokke af ikke-ynglende fugle om sommeren med op til 1500-2000 ved Hindemade og flere hundrede i Damparken ved Haderslev.

Hættemågen har ynglet på Mågeøen i Haderslev Dam i umindelige tider, vi har offentliggjorte tal fra 1960'erne. I 1990'erne blev der vurderet en bestand på 8-900 par. De sidste par år har tallet derimod ligget på 3.000-5.000 par.

Blandt ynglende vandfugle, eller vandtilknyttede arter, som er indvandret siden 1990'erne, kan nævnes **klyde og havørn**.

Ø i Hindemade-søen, hvor der yngler klyde, fjordterne, knopsvane, grågås m.m., okt. 2023

Tendenser – træk – og vintergæster

Her er det foreløbige billede mindre klart end for ynglefuglene. Bortset fra overnattende sang- og pibesvaner, er der ikke foretaget nye systematiske tællinger, som dækker alle vandområder. Som bekendt kan antallet af vintergæster svinge meget fra år til år, bl.a. pga. forskelle i vintrenes strenghed, herunder isdække. Generelt viser undersøgelser at flere arter har forrykket deres overvintringsområder længere mod øst i Østersøen pga. mildere vintre.

Generelt, og vurderet over flere år, ser det ud til at følgende arter er blevet mere fåtallige som vintergæster i Haderslevdalen: Krikand, taffeland, stor skallesluger. Især for de to sidste bør det hænge sammen med forskydning af vinterkvarterer længere mod øst, og dermed tættere på yngleområderne.

Følgende er blevet mere talrige: skarv, sølvhejre, grågås, canadagås, knarand, pibeand, sangsvane, pibesvane.

De stigende forekomster af disse må dels ses som et udtryk for generel fremgang som vintergæster, og til dels indvandring som ynglefugle. Mht. sang- og pibesvane var disse stort set ikke kendte som rastende

træk- og vintergæster i området i 1990'erne. Det har siden ændret sig markant. Nu ses regelmæssigt flere hundrede overnattende sangsvaner vinteren igennem i både Stevning Dam og Hindemade-søen. I en kortere periode ved efterårstrækket fra slutningen af november til begyndelsen af december er der de senere år set op til 900 overnattende af både pibe- og sangsvaner ved Stevning Dam (max. 1700 svaner talt på én gang her). For især den på europæisk plan fåtallige pibesvane giver det Stevning Dam en stor og vigtig betydning for arten.

Stevning Dam, hvor der årligt kan ses over 1000 overnattende pibe- og sangsvaner.

Jeg håber at kunne levere noget mere materiale indenfor de kommende år, så vi kan se den mere præcise udvikling for vandfuglene i området over de 30 år, der snart er gået siden midten af 1990'erne.